

Թ Ռ Զ Ն Ի Կ

ՕՐԱԳԻՐ ՀՆԳԵՏԱՍՍՆՈՐԵԱՅ

Կը հրատարակուի ամսն ամսոյ 15ին եւ վերջին: — Վեցամսեայ շրջանին զինն է մէկ արծաթ ՄԵՃԻԱ կանխիկ: — Ստորագրողները շրջանին սկիզբէն կընդունուին: — Դուրս երթալիք օրագրաց ճամբու ծախքը առնողին վրայ է: — Խըմբագրին վերաբերեալ նամակ կամ գրուածիւն պէտք է ուղղել Մեծ նոր խանի վերի դուռը թիւ 4 օրագրոյս գրասենեակը: — Անվճար նամակ կամ ծրար չընդունուիր:

1865 ՅՈՒՆԻՍ 9

Գ. ՇՐՋԱՆ ՎԵՏԱՄՍԵԱՅ

ԹԻԻ 35

ՄՈՒԼԵԳՆՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԱԶ ՄԸ

(Տես թիւ 35)

Վեցերորդին անուէր ԱՆԳԹՈՒԹԻՒՆ էր. ահ, բնական առաքինութեանց արիւնդուշտ թըշնամի, ասիկայ սիրտ մը ունէր որ եթէ լեռներու ապառաժները ճայթէր, և մարմարիոն ըսուած քարը կակղնար, տակաւին ասոր սիրտը և ոչ շարժում մը կը ցուցնէր մեղմանալու, որուն սոսկալի և ահարկու դէմքը այն տեսակ վազրներու կը նմանէր՝ որ մարդս տեսնելուն պէս երկիւղէն սիրտը կը տրոփէ և դուցէ ու շաթափ կը լայ: Բնական և բարոյական առաքինութեանց մէջ յետին աստիճան մոլեկան ու նախութիւն մըն էր որ մեծապէս կը բաղձար ընել, ինչ որ գլխութեան օրինաց հակառակ է, և ինչ որ պարտականութեան օրինաց ընդդէմ: Ինքը բնութեան ձեռքը իբրեւ խաղալիք էր, և տակաւին կը հնարէր որ երկնային օրէնքները իր կամաց տակ նուաճէ. ահ, կը տեսնէի որ մարդկային ազգի տառապելոց աղաղակին և նշդեհներու հառաչանաց անլուր էր, և միանգամայն կը փափաքէր որ անյոյս և անապաստան մնալով տաքնապին, իսկ եթէ յաջողութիւնն ալ իրեն աջակցէր, զանոնք ամենքը մէկտեղ մշտաթախիժ աղէտներու զոհ ընելէ չէր զլանար իր հաճութիւնը տալ: Գերադաս տեսնալալները և հզօր պետութիւնները՝ որոնք գլխութեան օրինաց հլու և հպատակ են, ասոր արհամարհական գաւազաններէն ազատ չէին, միշտ կատուէին, միշտ կանարգուէին, և միշտ

կծանող խօսքերով կը վերաւորուէին, այս միջոցիս տեսայ որ երկինք ու երկիր փոշիով մթնոյած էր, և կատաղի կենդանեաց ձայներ կը հնչուէր ականջիս հեռուանց, լոպէ մը անցաւ իսկոյն մութը փարատեցաւ, և ձայնը դադրեցաւ, և ահա երեւցաւ անգլթութիւնը դաշտին մէջ տեղ, և գլխութիւնը արեան հոսանաց մէջ թաթաւեալ, իսկ ես այս սրտատոջող տեսարանը տեսնելով դառնադառն կը կոծէի: Ո՛վ կսկծելի տեսարան. Գլխութիւն դու ալ անգլթութենէ խողխողեցար. աւանդ:

Եթէ մտերմորէր ճշմարտախօսութեան դէմ մաքառող յաճաղի խումբ մըն էր, որ կարգ, կանոն, օրէնք, ապացոյց, փաստ, արամբանական հետեւութիւններ չէր ճանաչեր. այս խումբին ամեն ըրած իրական գործքերը անբանաւոր էր, և կը կարծէր թէ բանաւոր է. ասոնք ընդարձակ դաշտին մէջ ամեն մէկը մէկ անկիւն քաշուած՝ օրը տասներկու անգամ միատեղ կը հաւաքուէին իրարու ձայնակցելով. և այն տեղ ճշմարտութիւնը դաւադրելու և անհետ ընելու խենէշ խորհուրդը կընէին, մարդուս սիրտը և երեւոյթութիւնը գրաւող դաշտին սիրուն ՄԱԳԻԿՆԵՐՈՒՆ վայելչութիւնը այս խմբին պատուամոլ կամաց կը զոհուէր. ահ, այն ծաղկապանծ դաշտը՝ խոպանացեալ անտառի նմանցընելու կը փափաքէին. որպէս զի եթէ մէկը արամբանական կանոնով ճըշմարտութիւն մը հաստատէ, թէ «այս դաշտի ծաղիկները մարդուս կենաց առողջութեան ոգին է» ինքը նոյն ճշմարտութեան դէմ առարկելով, ստախոս կամ խմստակ կարծեցնէ հասարակութեան: Ի՞նչ անմտութիւն. խեղճը,

մտային կարողութենէ զուրկ ըլլալուն, իր պա-
կասութիւնը՝ իբրեւ կատարելութիւն կուգէր
կլեցընել ամենուն: Եւ եթէ յայտնի ապացոյ-
ցով հաստատէիք իր պակասութիւնը, իսկոյն
վայրենի բարկութեամբ բորբոքելով՝ պատժա-
կան գաւազանը ձեռք կառնէր ճշմարտութիւ-
նը հարուածելու: Նման այն մարդուն՝ որ կէս
օրի ժամանակ անձնական տգեղ շարժումները
իր թզուկ ստուերին վրայ այլանդակ տեսնելով,
ստուերը ոռնակոխ ընել կը փրփրի, չմտածելով
թէ պակասութիւնը աւելի իր վրան է քան թէ
ստուերին: Այս խումբը անանկ մոլեկան գա-
ղափարներու կը ծառայէր՝ որ երկնային ճշմար-
տութիւնը ատելու ժպրհական փորձեր կընէր:
աշխարհիս վրայ որքան մարդիկ կան ճշմարտա-
խօս, բոլորը մէկէն հալածել կուգէր: սեւին՝
սեւ, և ճերմակին ճերմակ ըսող բերանները կը
կարկէր, ականատես նկարագիրներու գրիչը
կայրէր, իսկական եղելութիւնները հասարա-
կութեան իմացնողը՝ անպատիւ սենեակներու
մէջ կը փակէր: վերջապէս ճշմարտախօսու-
թեան օրինաց ամեն կանոնները փճացընելու
կաշխատէր: իսկ ես՝ ճշմարտախօսութեան ա-
սանկ հակառակորդներէ ճնշուիլը տեսնելով՝
սիրտս կրակ և աչքերս արտասուք կը բղխէին:
ա՛հ, սոսկալի ճնշում, ճշմարտախօսութիւն,
դ՞ու ալ հակառակորդներ ունեցար: աւանդ:

Աթերորդին անունը ԱՆԻՐԱՆԻԹԻՆ էր: ա-
նուն մը որ մարդուս հոգւոյն կարողութիւն-
ները կը սոսկացնէ, անուն մը՝ որ բոլոր աշ-
խարհը աւերակ կը դարձնէ: ասիկայ Աստ-
ուածային օրինաց պաշտելի տրամադրութիւնը՝
իր ապիրատ կամաց համեմատ գործածելու մի-
տումն ունէր: այնպիսի մոլեկան և ատաղձալ
ունակութիւն մըն էր, որ կուգէր թէ որքան
անիրաւ դործեր կան աշխարհիս վրայ, ամենն
ալ իր վատախօս մտաց ծնունդները ըլլան: Ե-
թէ վայրենի կենդանեաց բնութեան մէջ եօթ-
նաջահ լուսով ասոր երկրորդական ընկեր մը
փնտռես՝ չկայ: իսկ եթէ դադաններու մէջ,
քա՛ւ թէ ասոր պէս դաժան էակ մը գտնուի:
վասն զի անոնց մէջ դարձեալ կան դադաններ,
որոնք բնականին ազդեցութեամբ իրենց սեռին
չարիք մը հասցընելու կախածին: ասիկայ ճիշդ
հրեղէն կարկտի բնութիւն ունէր, որ ոչ ար-
դարին և ոչ իրաւին, ոչ ազգասիրին և ոչ ե-
րախտագիտին, ոչ ուսումնականին և ոչ առա-

քինւոյն կը խնայէր, այլ եղած տեղը կը լափէր,
դարկած գագաթը կը փշրէր, տառապեալ և
բռնաբարեալը կը տանջէր, նժգէհը և պան-
դուխտը կը վտարէր, թշուառը և աղքատը
կը չարչարէր, վերջապէս, բարերարը եւ
գիւցազնը իր շանթակեղ բոցոյն ճարակ
կընէր, թէպէտ և այս ամենը չար ըլլալը քաջ
գիտէր, բայց արդարութեան երկնատուր օրի-
նաց հնազանդիլ չուզելուն, կամք չէր ընել
գիտնալ: Ասիկայ երեւելի գերդաստաններու
կործանման, մեծագոր տէրութեանց վեհա-
պանծ դահերուն տապալման, և արդարու-
թեան օրինաց ոտնակոխ ըլլալուն բուն պատ-
ճառն էր: քաղաքական իրաւունքը միշտ ասոր
բռնութեան տակ կը ճնշուէր, հայրական իրա-
ւունքը՝ զրկանաց հնոցին մէջ կը տոչորէր, տի-
րական իրաւունքը անզգայ խղճին ներքեւ կը
հեծէր, և ազատութեան իրաւունքը ասոր կամ-
քին մարկալից ալեաց մէջ կը յուզուէր: Ուստի
արդարութիւնը ժամանակին նպաստէն զուրկ
մնալով, իր իշխանական պերճ գահը թողնով
քաշուեցաւ և հեռացաւ այն սահմաններէն,
և իր առաջին բնակարանը երթալով անգորրա-
ցաւ: իսկ անիրաւութիւնը՝ չար ժամանակին
յաջողութիւնը կաշառակուր ընելով, եկաւ
ժառանգեց արդարութեան իշխանական գահը,
և սկսաւ ամեն չարիք ՚ի գործ գնել: բոլոր
դաշար անիրաւութեան արբանեակներով լցաւ, և
ուղածնուն պէս ալ իրենց կամքը կը կատարէին:
Իսկ ես արդարութեան աշխարհէս հեռանալը
տեսնելով, խոր սուգի մէջ կողբայի: մի՛ դիպ-
ուած սղալի: արդարութիւն դ՞ու ալ անիրա-
ւութեան սպառնալիքներէն վախնալով աշխար-
հէս հեռացար: աւանդ:

Իններորդին անունը ԽՈՐԱՄԱՆԿՈՒԹԻՆ էր:
էակ մը՝ որ մաքուր ունակութենէ բոլորովին
զուրկ ըլլալով՝ թիւր սկզբանց կը ծառայէր,
դատողական արուեստին քաջ հմուտ՝ բայց չա-
րամիտը՝ տգէտ կը ձեւանար: ինձ այնպէս կե-
րեւար որ ասիկայ կարիճ կենդանակերպի իշ-
խանութեան տակ ծնած ըլլալուն, ինքն ալ
կարճի բնութիւնը կը կրէր, անանկ աղաւաղ-
եալ կամքով վատացած էր, որ եթէ մէկու մը
չարիք հասցընելու նպատակ ունենար, անոր
զուարթ և խաղաղ դէմքով հաճոյարար կըլլար,
և իր չարութեան նպատակը դադարագողի՛լ գործ
կը գնէր: ա՛հ, մոլեկան ունակութիւն մը որուն

դժուարաբուժ խայթոցներով ամեն անհատի բնական և քաղաքական իրաւունքը՝ մահուան դուռը հասցնելու չափ կը վիրաւորէր. այս վատթարը միշտ անխոհեմութեան հետ կընկերանար, որպէս զի տեսողաց ուշադրութիւնը իրեն դրուէ, ու խոհեմութեան երկնապանծ փառքը իր անձին սեփականէ, ասիկայ շատ զիրք կարգացած էր, և գրեթէ ոչ սակաւ իրերու վրայ քաջ հմուտութիւն ունէր. բայց աւարգը իր այս ամեն տաղանդը փոխանակ ընտիր իմաստներով և գովելի դորձքերով ճոխացնելու, չար մտքի, նենգաւոր խորհուրդներու, և պարսաւելի դորձքերու կը փոխարկէր. կամովին մտաց աչքերը կուրացուցած, անխիղճ սուր մը ձեռքը առած, բարերարը, բարեկամը և սիրելին առանց խնայելու կը հարուածէր և կը լկէր, ու բարոյապէս կը վիրաւորէր. կարծելով թէ ամեն մարդ իրեն նման չարայոյց մը տաց և խաբեբայ խորհրդոյ արբանեակ է, ամբարշտը ամեն ապիրատ դորձքերու ձեռնամուխ կըլլար, և եթէ երբէք այն դորձքերու մէջ դուրս չտարուելիք դժուարութիւն մը առաջ ելէր, ինքը գերադրական ապիրատութեամբ այն դժուարութեան կը յաղթէր. իր բարեկամին՝ որուն հետ կեդժօրէն կը վարուի, շատ անգամ խնդիրները կը կատարէր. և աւանակ մէկ միջոցին մէկ խնդիրը միայն չը լսելու կը ձեւանար, որ անոր կեանքը մեծ վտանգի մէջ իյնալը յայտնի կերեւէր. վերջապէս այս էակը ուրացող ու ամբարիշտ Աստակին համբարոյ էակ մըն էր. վասնորոյ մարգասիրական պարտաւորութենէս ստիպեալ անմիջապէս երկու ծնկան վրայ դալով հառաչանօք աղաչեցի զԱստուած՝ որ այս բանակը բնաջինջ ընէ երկրիս երեսէն. բայց ի դժբաք. ուստի սիրտս լցուելով ցաւօք սկսեցի արտասուք յորդել, անհիշատակութիւն, դժուար խորամանկութեան ամեն տեսակ որոգայթներուն մէջ կաշկանդուեցար, աւաղ:

Մնացեալը յաջորդ թուով:

ԵՐՈՒՍԱՆԻՄ

Ազգասէր սիրտերը, ո՛ր և իցէ աղգային օգտակար բարեկարգութեանց փափագող ըլլալը քաջ գիտնալով՝ այս անգամ դարձեալ պարտաւորութիւն կը համարիմք Ս. Երուսաղէմի ուսման բարեկարգութեան նոր և ուրախալի լուրը տալ:

Վսեռապատիւ Սրբազան Պատրիարքը Ս. Եթովպիոյն արտաքին բարեկարգութեանց քանի մը օգտակար մասունքները բերանացի Միաբանութեան իմացնելէն ետքը, երկրորդ գործը եղեր է ուսման բարեկարգութիւնը հաստատելը 65 ապրիլ 26 Տնօրէն Ժողովոյ անդամները հետ առած Ժառանգաւորաց Աստուծոյնը երթալով հրամայել է որ բոլոր սարկաւագունք և դպիրք հոն ժողովուին՝ ուր ներկայ գտնուել է նաեւ իրենց դասատու Պ. Հայրապետ Սալամանեանը. Սրբազան Հայրը երկու քառորդի չափ ուսման և գիտութեան կարեւորութիւնը օգտակարութիւնը և արդի դարուս մէջ ինչ յարգ ունենալը ազգու կերպով բացատրելէն զինի, հայրաբար յորդորել է զանոնք՝ որ այսուհետեւ հաճութեամբ սրտի շարունակ դպրոց երթան և իրենց կարեւոր ուսմունքը օր յառաջ ստանալու աշխատին. այս յորդորէն զինի ամենն ալ Պարոն Հայրապետ Սալամանեանին յանձնելու ու ինքը մեկնել է:

Պարոն Սալամանեանը անոնց ինչ աստիճան ուսմունք ունենալը փորձելու և տեղեկանալու համար, իւրաքանչիւրէն մէկ գրութիւն պահանջել է. որոնք հետեւեալ օրը իրեն ներկայանալով յարգութիւն չեն գտել արդի Ազգ. Աստուծոյնականաց անհաճոյ ոճով դրուած ըլլանուն. վասնորոյ դասի բաժանում մը ընելով մէջընկնին, շատերը ճարտասանութիւն և մէկ քանիններն ալ Քերականութիւն սկսել որոշել է. պատուիրելով անոնց ամենուն ալ որ Եղեշէն Եղիշէն ու Խորէնացիէն զատ ուրիշ զիրք չը կարդան (վասնզի Սրբազան Պատրիարքէն բացարձակ արտօնութիւն ունի եղեր արգիլելու ուրիշ գիրքեր կարդալը) ուստի այսպէս սահմանափակ ընելով, սկսել է շարունակել իր դասախօսութիւնը՝ միայն Պարտասանութեան իսկ Քերականութեան դասախօսութիւն ընելու տեսնելէ Եր. Միաբանը յանձնառու պիտի ըլլայ:

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Մշտ Ս. Կարապետ վանուց վանահայր Գերապատիւ Խրիմեան Մկրտիչ վարդապետը

ամսոյս 2 ին Մայրաքաղաքէս մէկնեցաւ դէպի իւր պաշտօնատեղին :

— Եղիպտոսի փոխ—առաջնորդ Մկրտիչ Լպիսկոպոսին անվայել ընթացքը նկարագրող նամակ մը ստացանք այս օրերս :

Յիշեալ նամակին բովանդակութիւնը մինչեւ յարդ քանի մը օրագրաց միջոցաւ հրատարակուածներուն ճիշդը ըլլալուն՝ կրկնելու աւելորդ կը համարինք . սակայն՝ կը զարմանանք որ ամսոյս 3 ին գումարուած Խառն ժողովը փոխանակ Մկրտիչ Լպիսկոպոսը Պօլիս կանչելու , ազգին այս նեղ վիճակին մէջ ծախքի մը դուռ կը բանայ հոն քննիչ մը զրկել որոշելով :

Մկրտիչ Լպիսկոպոսի նկատմամբ ծագած տարաձայնութեանց ստոյգ կամ անստոյգ ըլլալը եթէ Ժողովը չը գիտեր , ժողովուրդը լաւ գիտէ

Ինչ որ է , մենք կսպասենք նախ Գերապատիւ Ներսէս Լպիսկոպոսին ընելիք քննութեանց արդիւնքը տեսնել և ապա խօսիլ :

Արևելքը նաեւ որ Մկրտիչ Լպիսկոպոսը իւր սարկաւազը վարդապետ ձեռնադրեր է , ուստի կը հարցնենք Արծաշկան ժողովին որ ինքը հրաման տուեր է . չենէ Մկրտիչ Լպիսկոպոսը Սահմանադրութեան այն յօդուածը կրկնէ :

— Խառն ժողովով որոշուեր է նաեւ Ս. Պօլիս կանչել Խարբերդի առաջնորդ Գերապատիւ Տ. Եհարծն վարդապետը և իւր հաւաակորդն եղող Պ. Նաթերեանը : Ետնց ո՞րն է արդարը և ո՞րն է անիրաւը

Ողջ մնամք , քիչ ատենէն կը տեսնենք :

— Ընթերցողք կը յիշեն անշուշտ Ըղթամարայ Պետրոս Աթոռիկոսի սպանութեան խնդրոյն համար Արնոյ և Ա. անայ Գերապատիւ Ըռաջնորդաց քննիչ կարգուելը : Եյս Արքազան քննիչները իրենց տեղեկադիրը շիներ շտկեր և Ս. Պօլիս զրկեր են . Խառն ժողովն ալ տեղեկադիրը քննելու՝ բայց տակաւին որոշում մը չէ ըրեր :

Յիշեալ տեղեկադրին օրինակը ձեռքերնիս անցած ըլլալով , կը խօստանանք Թաւնիկի յաջորդ թիւերով հրատարակել իբրեւ զբռնանք մը մեր արդոյ Ընթերցողաց :

— Եւսոյս 3 ին Սամաթիոյ Ս. Սահակեան Արքարանի աշակերտք՝ Սահմանադրութեան Հինգերորդ Տարեդարձի հանդէսը խիստ շքեղ

և փառաւոր կերպիւ կատարեցին ՚ի Ս. Եւթիմիոս : Ներկայ էին 3000էն աւելի Եղգայիք և Փրբիչայ վարժարանի աշակերտք . հանդէսը կը շքեղացնէր վեց հարիւր աշակերտաց համար պատրաստուած սեղանը և Հայ Երաժշտական խումբը և զանազան լեզուէ խօսուած ատենաբանութիւնները . որոնցմէ մեծ ընդունելութիւն գտաւ Եղգայի գլորացաց մէջ Տաճկերէն դասատուութեան պաշտօն վարող Փէշարմալճեան Արապետ Էֆէնտիին շարագրած երկու ատենախօսութիւնները . ալ անհնար է մեզ նկարագրել այս հանդէսին մէջ Օգոստոս փառ Ինքնակալին կենաց և Սահմանադրութեան համար եղած հազարաւոր բարեմաղութութիւնները :

— Ցաւելով կրսնք , որ Երզնկացի Եղգայիք անցեալ երկու տարիները , Սահմանադրութեան տարեդարձի հանդէս կատարելով , այս տարի չենք դիտեր ինչ պատճառաւ այն պիտի շարժում մը չեն ցրցուցեր :

— Սամաթիոյ ժողովուրդը վերջապէս իրեն Թաղական խորհուրդը ունեցաւ . այս թաղը որ բաւական ժամանակէ յետէ խռովութեան ալեաց հետ կը մաքառէր , Քաղաքական Ժողով որոշմանը համաձայն մայիս 16 և 23 ին քուէարկութիւններ ընելով բացարձակ առաւելութեամբ հետեւեալ անձինքը Թաղական խորհրդոյ անդամ ընտրուեցան :

Առաջին Տ. Պօղոսեան , ատենապետ
Գէորգ Գաղմաճեան , փոխ—ատենապետ
Յովակիմ Բակկաեան
Յովհաննէս Լեմոնճեան
Ռուբէն Ըթանասեան , ատենադպիր
Արապետ Օլիճեան
Միքայէլ Աիւմիշճի
Գրիգոր Գափամաճեան
Մ. Մանուկ Գազազ
Արապետ Ըրսէնեան
Յարութիւն Պէյազճի
Գրիգոր Սատէքեար

Է՛յ . Սամաթիոյ Թաղ . խորհուրդը կազմուեցաւ . սակայն կռիւներն ալ վերջացաւ արդեօք : Տեսնենք :

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Յաւօք սրտի կըսենք, որ այս վերջին տա-
րիներուս մէջ գրեթէ չը կայ Հայաբնակ դա-
ւառ մը, որ խռովութիւններէ և երկպառա-
կութիւններէ ազատ մնացած ըլլայ...

Մենք այս խռովութեանց կամ անոր պատ-
ճառներուն նկատմամբ ուրիշ ըսելիք մը չու-
նինք, այլ միայն Հայուն սեւ և տխուր ճա-
կատագիրն է կըսենք ու կանցնինք:

Այսօր՝ գաւառներու մէջ խռովութեան
որոմը ցանող ազգատեացիները իրաւ է որ հան-
րութեան առջեւ սատանայի մը չափ յարգ և
համարում չունին, սակայն միեւնոյն հանրու-
թենէն իբրեւ հրեշտակ կը պատուուին այն
անձինքը, որոնք առանց իրենց քաղաքին խառ-
նաշիւթութեանը նայելու բոլոր իրենց ուժովը
կաշխատին Ազգին յառաջագիմութեանը նպաս-
տել, և առանց որ և է կուսակցութեան մը
յարելու միշտ հաշտարար հանդիսանալ. այս
երկու կարգ անձանց առաջնները որքան զըզ-
ուելի, երկրորդները այնքան դովելի են...

Երզնկայու մէջ ալ շատ խռովութիւններ
տեղի տուին, և պատճառ եղողները այժմ մեր
աչքին առջեւ սատանայի մը չափ յարգ չունին.
սակայն գտնուեցան անանկներ ալ, որ ամբողջ
հասարակութեան մը շնորհակալութիւնները
ընդունեցին, և որոնց մին էր մեր քաղաքի
Պատուարժան դասատուներէն Մեծարդոյ
Թէոդորեան Պ. Աւետիս ուսումնական երի-
տասարդը:

Այս անձը քաղաքիս խռովութեանց ատեն-
ները երբէք որ և է կուսակցութեան մը յարե-
լու հաշտութեան հրեշտակ մը եղաւ. ինչպէս
նաեւ ամեն ջանք 'ի գործ դրաւ իւր խնամոցը
յանձնուած վարժարանը կանգուն պահելով
առանց վհատութեան իւր դասախօսութիւն-
ները շարունակել յօգուտ Հայ մանկտւոյն և 'ի
յառաջագիմութիւն Ազգիս. որուն փոխարէն
մեր շնորհակալութիւնները հրապարակաւ ի-
րեն յայտնելու համար Չեր Թուշնիկի թեւե-
րուն օժանդակութեանը կը կարօտիմք:

19 մայիս 1865 Մնամք և այլն,

Երզնկա.

* * *

Քանի մը Ազգասէր անձանց խնդրանօքը կը
հրատարակեմք սա հետեւեալը.

ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԻԿԱՆՈՎՐ Բ. ԹԻԼԻԿԻԿՃԵԱՆԻ

Ի ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԵԴԱՐՁԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

1865 ՄԱՅԻՍ 23

Հանդիսակից Եղբայրք.

Հինգ տարիէ 'ի վեր այս դաւարոս զուարճ հովի-
տը, գեղեցիկ մարգագետինը, հովանաստուէր ծա-
ռերը, եւ բնական դոթացի բուրգերն վկայ կը հան-
դիսանան մեր այս չքեղ հանդէմերուն, հինգ տա-
րիէ 'ի վեր փառաց մրտնիւններով կը պսակենք այն
վեհ Գլուխը, որ մեղի օրէնք պարզեւեց, հինգ տա-
րիէ 'ի վեր Հայոց մէկ մասը հոս կը դիմէ իւր ջեր-
մեռանդ սիրոյ նախախայրիքն մատուցանել Սահմա-
նադրութեան. հինգ տարիէ 'ի վեր Հայն ամեն տեղ
այնպիսի վսեմ յիշատակ մը կը տօնէ, որ յաւիտենա-
կան կենաց արժանաւորութիւնն ունի... Հինգ տարի,
եւ Ազգը՝ Միևուսայ սքանչելի օրինաց գրքին նման
Սահմանադրութեան վսեմ օրինաց մատենան՝ նոյն
իսկ իւր քուէովն ընտրուած կարգ մը օրինապահ
անուամբ պատկառելի անձանց պահպանութեանն
յանձնեց՝ զանի 'ի ժողովրդեան գործադրելու, եւ
ըրած տնօրէնութեանցն եւ կարգադրութեանցն հա-
մարատու ըլլալու: Հայութեան պէս անփորձ Տեւե-
մաքի մը առաջնորդ այս սքանչելի Մենտորը՝ ոչ եւս
իւր իմաստուն խորհուրդներն պիտի կրնար թափան-
ցել անոր խակ դադափարացն, եթէ արկածք եւ
աղէտք երկար ատեն չը լկէին այն թշուառը, որ
քաղաքակրթութիւնն ու յառաջագիմութիւնը որո-
նելու համար ընդ ծով եւ ընդ ցամաք կը թափա-
ռէր: Թող տուաւ Աթենաս՝ այն իմաստութեան տա-
տուածունին, որ Ողիսեան դաւակը իր անձին վը-
նասուքը եւ վտանգաց խիղախելովն ուսանի խո-
հեմ կառավարութիւն մը, եւ փորձառու ըլլայ. ա-
ղետիւք ստացած փորձն՝ հաւատարիմ, խոհուն եւ
անկեղծ խորհրդականէ մը շահաւէտ եւ ազգու է.
ցուցուց անոր Պալլաս, թէ ժողովրդոց համակրու-
թիւնն է, որ վարչութիւն մը երջանիկ եւ եռանդուն
կ'ընէ. եւ թէ ազգի մը երջանկութիւնը՝ ճշմարիտ
արդար եւ հասուն օրինաց հետեւանքն միայն կրնայ
ըլլալ:

Մենք Հայերս ալ այս հինգ տարուանս մէջ վը-
նաներ կրեցինք, շատ թանկագին զոհեր ըրինք,
շատ ու շատ չարչարուեցանք, եւ թերեւս ատեն
մ'ալ դեռ այս տարտամ եւ խարխուլ վիճակին մէջ
պիտի տատանինք, մինչեւ որ շօշափենք ճշմարիտ
քաղաքակրթութիւնը ու յառաջագիմութիւնը. ան
ատեն՝ գիտեմ, այնպէս ջերմեռանդութեամբ պիտի
գրկենք ու դպունք զանոնք, ինչպէս Արաբիոյ
տաք եւ աւաղուտ անապատաց մէջ պասքեալ
ճամբորդ մը ջուր կը գտնէ, եւ կամ հիւսիսային
բեւեռան ուղեւոր մը երկար ատեն սառնամանեաց

վրայ ցրտացած թափառելէն յետոյ՝ լաւ ջերմացած Սամոյետի մը հիւղը ասպնջականութիւն կը խնդրէ։ Եթէ Տուլլոսի խոհուն խրատներն տեղի տուին երբեմն Նումայի յախուռն կրից ուժգին թափմանը, նոյնը եւ մենք պիտի անաստենք երբեմն փորձառու մտաց խորհրդոցը, թէ եւ վերջապէս այս վերջինները պիտի յաղթանակեն։

Եղբարք՝ առանց օրինաց ազգ մը չը կրնար կառավարուիլ. առանց օրինաց կառավարուող ազգը քաղաքականութեան սահմանը չը կրնար մտնել։ Թագաւորութիւն ունեցող ազգերը՝ սեպական օրէնք ունին. իսկ յատուկ տեսչութենէ զուրկ եզող Ազգերն ալ իրենց վրայ իշխող պետութեանց օրինօքն կը անտեսուին։

Այս վերջին կարգէն էինք մենք Հայերս ալ, մինչդեռ 1860ի երջանիկ արշալոյսն, Հայութեան հորիզոնը բարձրացաւ, յայնժամ ունեցանք մենք ահա ներքին Վարչութեան մը սեփական օրէնք, որ մեզի իշխող անատագութ Տէրութեան օրինաց ըսկըղանց վրայ հիմնեալ է. սակայն հինգ մեծ եւ երկար տարիներու շարք մը անցաւ մեր դիմաց վրայէն, սահեցաւ դնաց, ինկաւ դահալիժեցաւ աշխարհի հասակակից ամաց անդնդոց մէջ. եւ մեզի թողուց իւր հետքը.....բայց ինչ հետք.....աւաղ, հետք ցաւոց եւ հեծութեանց, հետք տխուր եւ սրտաճմիկ.....:

Քննենք։

Ո՞վ կրնայ ուրանալ, թէ մինչդեռ մենք՝ այս նուիրական լերանց հովտերուն մէջ ուրախութեան միութեան եւ սիրոյ աղողակներով օղը կը թնդացընենք, մինչդեռ Սահմանադրութեան սքանչելի օրինաց տարեդարձը չքեղ եւ հոյակապ հանդէսներով կը տօնենք, այս ժամուս՝ մինչդեռ ամենքս ալ Ազգային զգացմամբք լի՝ զմեզ միայն խորհելէն զատ նազատակ չենք կրցեր ունենալ, անդին՝ Ասիաբնակ Հայը հազարումէկ թշուառութեանց տակ կը հեծէ. մենք մեր բերկրանաց ձայներն մինչեւ երկիրք կը բարձրացընենք, իսկ անոնք հառաչանքներով եւ հեծեծանօք, ողբով եւ արտասուօք Ամենակալը կը թախանձեն ի թիկունս իրենց խեղճ վիճակին... Եւ, որքան մեծ տարբերութիւն մեր եւ անոնց վիճակներուն մէջ... մասնաւոր թէ երբ մենք մեր ժողովականաց կացութենէն միայն դժգոհութիւններ կը յայտնեմք, անոնք՝ իրենց ազգակից եղբարց (որոնք բաղդին բերմամբք քիչ մը հարստութիւն զիջած են) իրենց արեւակից եղբարց բարբարոսութեան տակ՝ կը հեծեն եւ կողբան՝ խաղալիկ եղած անոնց ձեռքը, հեզիկ դառնեցող նման անդուլտ պահապաններու անաջնորդութեանը մատնուած են. եւ այս վերջինները յամենայն ժամ պատրաստ իրենց կրից զոհել զանոնք... դառն եւ դժմոյնակ կացութիւն... ուրեմն ըսէք ինձ հետ մէկ տեղ եղբարք. անէ՞ծք նյնպիսի վատ Հայերուն. եւ

զանոնք ջնջելու համար՝ երկնից արդար վրէժխնդրութեան փայլակներն ու շանթերը տեղան անոնց գլուխը. որպէս զի չըլլաց թէ ալ երկար ատեն յանդգնին իրենց եղբարքը՝ իրենց բռնաւոր եւ բարբարոս կամացը իբր գերի ծառայեցնելու... վնայ ամբարշտաց, որ համարիւն եղբարց արեանը մէջ իրենց խուժադուժ պարծանքը կը փնտռեն...:

Յոյս, քաղցրիկ յոյս. դեռ մինչեւ երբ պիտի դանդաղիս մեր ակնկալութիւններն պսակելու. ահա կը կորսուինք. Հայութեան խարխուլ նաւակը անհուն Ուկրաինոսին մէջ աստանդական կը թափառի. եւ այն ինչ ի հեռուստ բարեյուսոյ գլուխն կարող ըլլալով դիտել՝ կառավարութեան դեկը դէպ ի հոն կ'ուղղէ, եւ ահա սեպացեալ եւ բոլորովին կործանումն սպառնացող ամառայք՝ ամբարտաւան վիզերին կը բարձրացընեն՝ զանի իրենց յախուռն փլատակաց տակ ընկղմելու... Թշուառ Ազգ. այսպէս ուրեմն դեռ պիտի ծածանիս քու խեղճութեանդ օրրանին մէջ. այսպէս ուրեմն դեռ պիտի հեծես ու հառաչես, մինչեւ որ երկար ատեն վրտանդաց եւ թշուառութեանց դիմադրաւելէք ետքը՝ կատարեալ փորձառու եղած՝ հասնիս անդորրութեան եւ բարօրութեան ի թակէն՝ երջանիկ Եւֆրատի գոյ գտնելու՝ երկար ժամանակեայ աղետաբեր խուզարկութեանցդ ենթակայ եղող յառաջագիմութիւնը՝ Սահմանադրութեան յարատեւ եւ անձանձիր գործադրութեամբք. այնպիսի օրինաց՝ որ Մովսէսի օրինադրութեան պէս նուիրական, Միստիսայ կանոնաց պէս օգտակար, եւ Վաղարշակայ պարթեւ դիւցազին Սահմանադրութեանը չափ չահաւետ է. օրէնք մը՝ որ մեր թշուառ Ազգութիւնը պիտի երջանկացընէ...:

Կեցցէ ուրեմն այն բարերար ձեռքը, որ զայն մեզի մատակարարեց. կեցցեն անոր հիմնադիրներն ալ, կեցցեն ամեն անոնք՝ որոնք Սահմանադրութիւնը սիրելով՝ ճշմարտապէս եւ անձնուիրաբար անոր գործադրութեանը ոգով չափ կը աքնին. կեցցեն ազգասէրք. կեցցեն նաեւ այն ընկերութիւնները, որք Ազգային ոգին եւ ուժը կ'ամփոփեն, որպէս է եւ այս Առեւտրական Ընկերութիւնը, որ հիմն դրաւ այս չքեղ հանգիսին կատարմանը...:

Ո՞րքան դեղեցիկ է Ազգութիւնը իր բոլոր թշուառութեանցը մէջ անգամ. սիրենք զանի, սիրենք, եւ ձեռք ձեռքի տուած՝ անոր յառաջագիմութեանը ճգնելու համար հոս՝ այս նուիրական հովտիս մէջ ուխտենք Սէր, Միութիւն եւ Զանք...:

... Խմբագիր .

Երկու շաբաթէ 'ի վեր Եղեքսանդրիայէն Իգմիր գալով, բարեբաղդութիւն ունեցանք Մայիս 24ին Ս. Մեսրոպեան Ա. արժարանին մէջ Եզգային Սահմանադրութեան Տարեդարձին հանդէսը տեսնելու, ուր ներկայ գտնուելու պատիւը ունենալուս, ստիպուեցայ իբրեւ ականատես նկարագրել զայն 'ի տեղեկութիւն Հայ Հասարակութեան :

Մայիս 24 երկուշաբթի առաւօտ զինի աւարտման Ս. Եկեղեցւոյ, 24 տղայ ճերմակ շապիկներով, ուրարներով և զլուխին մէկմէկ պսակ դրուած ազգային առաջնորդարան դաշին . ուսկից Գեր. Փոխ—առաջնորդ Գեորգ վարդապետը չորս քահանայով մէկ տեղ Եկեղեցւոյ բակը իջան, և անմիջապէս տղայք ազգային զմայելի երգերով դէպ 'ի դպրոց դիմեցին, ուր Հայազգի ուսումնասէր և ազգասէր անձեր ժողովուած էին 'ի պատիւ Եզգ. Սահմանադրութեան Տարեդարձին . և լսելու այն ճառերը և երգերը՝ որոնք սրտեր շարժելու զօրութիւն ունին :

Քառորդ մը անցնելէն զինի աշակերտք հետզհետէ կարգաւ սկսեցին իրենց Եզգային Սահմանադրութեան վրայ յորինած ընտիր և ազգու ճառերը կարդալով, որոնց ամեն մէկին վերջաւորութիւնը ազգային երգերով պսակուեցաւ . այն կէտին կարծես թէ հանդիսականաց սրտին մէջ վառուած վեհ ոգի մը կը դոյնար, և աչքերնին ուրախութեան ցօղով լցուած, Օսմանեան առատագութ Ինքնակալին կենաց, և անոր՝ Հայոց ազգին չնորհած Սահմանադրութեան կենաց կեցցէի և ծափահարութեան ձայներով օդը կը դղրդէին . որով հանդէսը սքանչելի և շքեղ կերպարանք մը առած կը վեհանար :

Ա. երջապէս ամեն ճառեր և երգեր լսման նախն զինի Քաղաքի Փոխառաջնորդ Գեր. Գեորգ վարդապետը, Սահմանադրութեան օրինաւորութիւնը, օգտակարութիւնը և ի՞նչ չնաշխարհիկ օրէնք մը ըլլալուն վրայ, վսեմ և իմաստալից ատենաբանութիւն մը ընելով, հանդէսին վերջ տալու գովելի առիթ մը եղաւ, բոլոր հանդիսականները հոգեզմայլ յուրախութիւն համակելով . և նոյն օրը դպրոցը 'ի պատիւ Սահմանադրութեան կիւրակէ պահելու ազնուամտութիւնն ունեցաւ :

Եյս նկարագրութենէս՝ քաղաքիս ազգայնոց լուսամիտ մասին՝ հանդիսին ներկայ գտնուելով անտարբեր չըլլալին յայտնի կերեւի . և ասանկ համառօտ հանդէս մը Օմիւռնացւոց քիչ . . . չէ, բայց յուսալից եմ որ եթէ այս քաղաքին մէջէն անմիաբանութեան ոգին վերնայ, աւելի շքեղագոյն և պանծալի տարեդարձի հանդէսներ կը կատարուի, և այն օրը իբրեւ երկրորդ տէրունական կիւրակէ սուրբ կը պահուի :

Սակայն կը ցաւիմ որ նոյն օրը եկեղեցի եկող և սուրբ պատարագ տեսնող շատ քիչ հոգի կար . եթէ հնար է ըսել՝ իբրեւ հասարակ օր ամեն մարդ իր աղօթքը հինգ րօպէ ընելէն յետոյ, մեկնեցաւ գնաց, ես եկեղեցւոյ մէկ անկիւնը կեցած աղէկ կը դիտէի Օմիւռնացի հայերուն այս ընթացքը . 'ի վերջ Ս. Պատարագին հետեւցողի թէ քաղաքիս հայերուն անտարբերութեան մէկ մեծ նշանն ալ ասիկայ կրնայ սեպուիլ . վասն զի Օմիւռնիա թէեւ փառաւոր տաճար մը ունի իբրեւ իրեն պարծանք, բայց ժողովրդեան անտարբերութիւնը իր տաճարին փառաւորութիւնը կը գողնայ . որով ազգայնութիւնը կը հիւանդանայ :

Օմիւռնացիք կ'երեւայ որ երեսնէն քառասուն ամեն բանէ զերագոյն կը համարին, ինչպէս ձեր նախնիքաց թուոյն մէջ Պօլսեցի երիտասարդը յիշեր էր . որովհետեւ եթէ Եզգը իր վերանորոգութեան և կենդանութեան համար Սահմանադրութիւն մը ունի, անհրաժեշտ պարտաւորութիւն մըն էր Օմիւռնացւոց, իրենց քաղաքին համբաւին համեմատ անոր տարեդարձին օրը խմբովին եկեղեցի ելթալ, և այն օրը սուրբ պահել, և իբրեւ փառաւոր օր մը շքեղացնել զայն . նա մանաւանդ զիտնալու բաղձանք մը պէտք էր ունենալ որ մայիսի 24օրը՝ իրեն վրկութեան օրն է, և ոչ թէ, ինչպէս լսեցինք շատերէն, դժգոհութիւն յայտնել, այն օրուան հանդէս կատարուելուն համար :

Ուստի աղէկ իմացայ որ Օմիւռնացւոց շատերուն առջեւ ազգասիրութիւնը և յառառաջադիմութիւնը նիւթական շահու վրայ կը կայանայ . բայց այս գաղափարաւ լուսաւորեալ և քաղաքակրթեալ ազգերու ցանկերուն մէջ անցնելու իրաւունք չեն ունենար անոնք՝ որոնք զուրկ են լուսաւորեալ ազգերու ազգասիրական

և յառաջադիմական զգացմանց յատկութիւնս ներէն :

Յուսակց եմ որ մեր այս ականաւես տեղեկութեան տեղի մը չնորհելու կը բարեհաճիք ձեր հիւրընկալ էջերուն մէջ : * * *

ԹՈՂԵԻԿԻ ՈՒԽՏԱԳԵԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Ընցեալ երկուշաբթի առաւօտ հազիւ թէ ոտքերնիս դրասենեակնուս սեամէն ներս նեւ տած էինք , զօրաւոր ձեռք մը մեր օձիքէն բռնելով դուրս քաշեց զմեզ և սկսաւ անմիջապէս սա հետեւեալ խօսքերն ընել .

« Եթէ ինծի բարեկամ կը կարծես , ալ այս սուհետեւ Օմիւռնիոյ վրայ խօսելէ դադրէ . որովհետեւ անոնք հասկըցած մարդիկներդ չեն . այսօր զքեզ ճղիկ ճղիկ ճղակտոր ըրին , վաղն ալ կելին զխուզ ուրիշ փորձանք մը կը բերեն . իմ այս ըսածներս եթէ հասկընալ կուզես , աճապարէ Վոււմ—գափուի կողմերը իջնել » ըսելն ու հալածելը մէկ եղաւ :

Թուչնիկը . . . ճղիկ ճղիկ . . . ճղակտոր . . . բնականաբար չըպիտի կրնայինք համբերել այս տեսակ խօսք մը լսելուս ետքը . ուստի աճապարեցինք Վոււմ—գափուի ճամբան բռնել և առանց իմանալու ինքզինքնիս Թավշան թաշը եօղուշին տակը գտանք . ուր քիչ մը կանկ առած երբ քրտինքնիս կը ժողուէինք , յանկարծ բարեկամ մը հանդիպելով հրաւիրեց զմեզ ի սրճարան . գացինք . երբ ես իմ սիկառուս կը բռնէի , բարեկամս ըսաւ ինձ « ուխտդ ընդունելի ըլլայ » :

Երբ ես զարմանօք երեսը կը նայէի ինչ ըսել ուզելը հասկընալու , Բարեկամս կրկնեց իւր խօսքը , « ուխտդ ընդունելի ըլլայ ինչ կայ ինչ չըկայ Ուստատան . Իշմիածնայ չէնք փառաւոր է . Ս. Վաթուղիկոսը ինչպէս է » . շարժեցաւ հետաքրքրութիւնս և սկսայ աղաչել իմ բարեկամիս որ պարզապէս իմացընէ ինչ ըսել ուզելը . բարեկամս ընդունելով իմ աղաչանքս սկսաւ սա հետեւեալ խօսիլ . « Եղբայր չէ որ Իզմիրցիք խաչկալի մը վէճ ունէին , չէ որ դու ալ բաւական խօսեցար նոյն խնդրոյն նկատմամբ . չէ որ նոյն խնդրոյն այսինքն արձանաց դրուելու կամ չը դրուելու որոշումը Արօնական ժողովոյն յանձնուեցաւ . չէ որ Արօնական ժողովը արձանները վերջընել որոշեցին

եւ այս խնդրոյն նկատմամբ Ս. Վաթուղիկոսէն վէճ ուղեց . չէ որ անդիէն Իզմիրցիք ալ դըրութիւն ըրած էին Ս. Վաթուղիկոսին . որ նոյնը հրատարակած էիր նախընթաց թուովդ : Օմիւռնացիք իրենց գրութեանը հետ զրկած էին նաեւ Խաչկալին լուսանկար պատկերը և նոյն խնդրոյն վրայօք խօսող բոլոր թերթերը , բայց շատ փութայի ծախք չըտալու համար այս վերջինները պատուեր , կտրեր , ճղիկ ճղիկ ճղալու ըրեր եւ միայն իրենց պէտք ըլլալիք մասերը զատելով Իշմիածին զրկեր են : »

Բարեկամիս այս խօսքերը իմ հետաքրքրութիւնս յագեցուց , և ալ իմացայ այն առաւօտեան անձանոթ անձին ինչ ըսել ուզելը . այսու ամենայնիւ չըկրցի ինքզինքս զսպել և Իզմիրցիներուն վրայ չըբարկանալ , երբ իմացայ որ փութային չորս զուրուշ պակաս վճարելու համար խեղճ Թուչնիկը Եգիպտոս կոխելու վիճակին հասուցեր են :

Բարեկամս շարունակեց իւր խօսքը ըսելով « ահա ասոր համար էր որ ուխտդ ընդունելի ըլլայ ըսի » : Եղէկ . բայց երբ գացող Թուչնիկը գայ , այդ խօսքը անոր ըսէ պատասխանեցի :

Եղբայր — ըսաւ ոտքի ելելով — եկա՛ւ , եկա՛ւ . Թուչնիկը ինչպէս նաեւ միւս օրագիրները Իշմիածին հասնելուն , անմիջապէս Ս. Վաթուղիկոսի տեսութեանը արժանացեր են . և քանի մը օրէն ետքը Ս. Վաթուղիկոսը ամբողջ իրեն խրկուածները կրկին ծրարելով , և իւր կողմէն ալ նամակ մը աւելցընելով ճամբու դրեր և ուղղակի Պօլսոյ Պատրիարքարանը խրկեր է : Ուրեմն աշուրնիս լոյս որ ողջ առողջ գացիր եկար , ուրեմն ուխտդ ընդուն . . . :

Բարեկամս տակաւին խօսքը չաւարտած , յանկարծ մէկը մտաւ սրճարան և կարեւոր գործի մը համար փնտռուիլս ինձ իմացուց . շուտով դարձայ գրասենեակս և ընդունեցի Տըփսիսի թղթակցիս զրած մէկ նամակը . առի և վաղեցի տպարան . սակայն ինչ օգուտ որ թերթը ամբողջ տպուած գտնելուս համար ստիպուեցայ նամակը ձգել ,

Գալ անդաման :

ԻՄԲԱՍԳԻՐ—ՏԵՐՈՂԵ
ԳՐԻԳՈՐ Վ. ԱԼԷԱԹՃԵԱՆ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ԲԻՐԻՔՃԵԱՆ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ , ՅԵՆԱՄԱՇԸԼԱՐ